

Prof. dr hab. Eleonora Bielawska-Batorowicz
Instytut Psychologii

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Hanny Zaleśkiewicz
„Psychospołeczne i środowiskowe determinanty spożywania alternatywnych źródeł
białka”**

Recenzja rozprawy doktorskiej „Psychospołeczne i środowiskowe determinanty spożywania alternatywnych źródeł białka” została sporządzona na wniosek Rady Naukowej Instytutu Psychologii Uniwersytetu SWPS, na podstawie art. 187 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz Regulaminu przeprowadzania postępowań w sprawie nadania stopnia doktora w SWPS Uniwersytecie Humanistycznospołecznym.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska koncentruje się na uwarunkowaniach zachowania związanego z żywieniem i gotowości do wprowadzania do diety alternatywnych źródeł białka. Ze względu na znaczące zdrowotne konsekwencje nadmiernego spożycia białka zwierzęcego oraz rolę hodowli w zmianach środowiska naturalnego podjęta problematyka jest zagadnieniem ważnym zarówno z perspektywy zdrowia publicznego, jak i psychologii zdrowia. Ważna jest przy tym tak waga teoretyczna, jak i potencjalne aplikacyjne znaczenie uzyskanych rezultatów. W rozprawie przedstawiono wyniki czterech opublikowanych badań, ściśle powiązanych tematycznie. Dwa z nich to systematyczne przeglądy, jedno stanowi meta-przegląd literatury, a jedno jest badaniem przeprowadzonym w wielu krajach według oryginalnej procedury. Wszystkie publikacje ukazały się w renomowanych czasopismach naukowych o wysokich wskaźnikach bibliometrycznych, a systematyczne przeglądy zarejestrowano w bazie PROSPERO. W skład rozprawy wchodzi:

1. Zaleśkiewicz, H., Siwa, M., Banik, A., Szczuka, Z., Kulis, E., Grossi, F., Chrysochou, P., Nystrad, B.T., Perrea, T., Samoggia, A., Xhelili, A., Krystallis, A. & Luszczyńska, A. (2024). Psychosocial determinants of alternative protein choices: a meta-review. *Health Psychology Review*, 19(1), 1-26. <https://doi.org/10.1080/17437199.2024.2412630>
2. Zaleśkiewicz, H., Kulis, E., Siwa, M., Szczuka, Z., Banik, A., Chrysochou, P., Nystrad, B.T., Perrea, T., Samoggia, A., Xhelili, A., Krystallis, A. & Luszczyńska, A. (2024). Types of built food environment and their characteristics associated with alternative protein choices by consumers: Systematic review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 21:58. <https://doi.org/10.1186/s12966-024-01606-6>

3. Zaleśkiewicz, H., Kulis, E., Siwa, M., Szczuka, Z., Banik, A., Grossi, F., Chrysochou, P., Nystrad, B.T., Perrea, T., Samoggia, A., Xhelili, A., Krystallis, A. & Luszczynska, A. (2024). Geographical context of European consumers' choices of alternative protein food: A systematic review. *Food Quality and Preference* 117 (11), 105174. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2024.105174>
4. Zaleśkiewicz, H., Kulis, E., Szczuka, Z., Banik, A., Alcat, G., Avila, C., Cardoso, I., Cosku, F.B., Kornafel, A., Mai, L., Mitobø, L.K., Misiakowska, J., Oblak, M., Miličić V., Queiroz, G., Sabbatini, G., Sandvad, B., Siwa, M., Solibakk, P., Stejnarová, Š., Stollewerk, K., Strube, R., Tsapa, E., Voyatzakis, A., Xaxiri, E., and Luszczynska, A. (2026). Mapping determinants of alternative protein food intake across 13 European countries; food system stakeholders' perspectives. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 23:28. <https://doi.org/10.1186/s12966-026-01891-3>

Struktura rozprawy jest konsekwencją jej zawartości – teksty opisujące każde z badań (kopie opublikowanych artykułów) są poprzedzone autoreferatem, który przedstawia założenia teoretyczne i cele badań, ich metodę, główne rezultaty wraz z interpretacją, a także ogóle wnioski z całego cyklu badań. Ze względu na swoje cele i założenia teoretyczne, przedstawione w rozprawie badania stanowią bardzo spójny cykl. Tym samym rozprawa spełnia formalne wymagania Regulaminu przeprowadzania postępowań w sprawie nadania stopnia doktora w SWPS Uniwersytecie Humanistycznospołecznym. Mgr Hanna Zaleśkiewicz jest pierwszą autorką wszystkich publikacji, a Jej znaczący i wiodący wkład został jednoznacznie stwierdzony przez wszystkich współautorów z międzynarodowego zespołu badawczego (w rozprawie znajdują się stosowne oświadczenia).

Cykl badań uwzględniony w rozprawie doktorskiej koncentruje się na poszukiwaniu psychologicznych i środowiskowych uwarunkowań spożywania białka pochodzącego z alternatywnych źródeł. Taki cel badań Autorka rozprawy realizowała na dwa sposoby – analizując dostępne wyniki badań (publikacje 1-3) oraz prowadząc własne oryginalne badanie (publikacja 4). Choć mogłoby się wydawać, że przegląd dostępnej literatury jest oczywistym elementem procesu badawczego, to systematyczne przeglądy, a zwłaszcza meta-przeglądy i metaanalizy zyskały we współczesnej nauce status odrębnej, samodzielnej kategorii. W recenzowanej rozprawie mamy do czynienia z dwoma „standardowymi” systematycznymi przeglądami oraz systematycznym przeglądem wcześniej opublikowanych systematycznych przeglądów (meta-przeglądem). Autorka rozprawy postępując zgodnie z najnowszymi standardami metodologicznymi, które dotyczą systematycznych przeglądów, dokonała zatem (wraz z Zespołem Współautorów_ek) syntezy wyników wcześniejszych badań nad uwarunkowaniami spożywania alternatywnych źródeł białka. Taka synteza – uwzględniająca wyniki licznych badań, prowadzonych w wielu krajach z udziałem różnorodnych grup – jest znaczącym poszerzeniem wiedzy dotyczącej uwarunkowań gotowości do akceptowania alternatywnych źródeł białka. Pozwala uchwycić najważniejsze i powtarzające się, spójne rezultaty oraz zweryfikować wiodące modele teoretyczne, wyznacza zatem dalsze kierunki badań i daje podstawy do projektowania działań interwencyjnych.

W dokonanych przeglądach na szczególną uwagę zasługują rezultaty, które wskazują na istnienie zależności pomiędzy intencją i spożywaniem alternatywnych źródeł białka a zmiennymi indywidualnymi uwzględnianymi w teoretycznym modelu COM-B, takimi jak ekspozycja na dany produkt, negatywne i pozytywne emocje związane z nim, normy społeczne i kulturowe. Ponadto lista tych zmiennych nie jest taka sama dla różnych rodzajów alternatywnego białka (wyniki meta-przeglądu, publikacja 1), choć wśród systematycznie powtarzających się uwarunkowań sprzyjających

akceptacji tak białka roślinnego, jak i białka na bazie insektów znalazły się: młodszy wiek, przekonanie o korzyściach zdrowotnych oraz znajomość alternatywnych źródeł białka. Systematyczny przegląd przedstawiony w publikacji 2 pozwolił na wyodrębnienie listy barier i ułatwień, które mogą decydować o wyborach konsumentów korzystających z placówek oferujących żywność i sieci jej dystrybucji, która różni się w zależności od źródeł alternatywnego białka. Jednym z ułatwień dla obu rodzajów alternatywnego białka jest jego rzeczywista i dostrzegana dostępność. Wyniki systematycznego przeglądu opisanego w publikacji 3 wskazały na geograficzne zróżnicowanie preferencji i wyborów konsumenckich. Wyodrębniono cztery wzorce, charakterystyczne dla krajów wschodniej, południowej, północnej i zachodniej części Europy, a stwierdzone różnice dotyczyły wiedzy o alternatywnych źródłach białka, przekonań o właściwościach zdrowotnych oraz gotowości do sięgania po alternatywne białko. Nie stwierdzono natomiast odmienności przy porównaniach konsumentów z rejonów miejskich i wiejskich, a także uniwersalności znaczenia lokalnego pochodzenia produktów. Przytoczono tu tylko kilka przykładów wyników uzyskanych w systematycznych przeglądach, wchodzących w zakres rozprawy. Dobrze ilustrują one spójność rezultatów, która jest widoczna dopiero w kontekście łącznej analizy wielu raportów z badań. Stąd rezultaty wchodzących w zakres rozprawy doktorskiej systematycznych przeglądów uważam za znaczący wkład w poznanie uwarunkowań wyborów konsumenckich dotyczących alternatywnych źródeł białka.

Na szczególną uwagę zasługuje ostatnia z publikacji wchodzących w skład cyklu – raport z oryginalnego wielośrodowego, międzynarodowego badania poświęconego określaniu potencjalnych determinant włączenia do diety alternatywnych źródeł białka. Koncepcja badania uwzględniała mapowanie systemów takich determinant we współdziałaniu z interesariuszami systemu żywnościowego, określanie kluczowych punktów wpływu oraz sekwencji działających czynników i pętli sprzężeń zwrotnych. Dane do opracowania map zbierano w czasie specjalnie przygotowanych warsztatów, które w 13 krajach projektu przeprowadzili w wystandardyzowany sposób przeszkoleni wcześniej moderatorzy. Uczestniczyli w nich z reguły przedstawiciele co najmniej 3 sektorów systemu żywnościowego. Analiza danych uwzględniała metodę analizy sieci i pętli sprzężeń zwrotnych, w tym zastosowanie specjalistycznego oprogramowania. Uzyskane rezultaty pozwoliły na opracowanie unikalnych dla każdego kraju zestawów determinant (dla Polski opracowano kilka wersji ze względu na przeprowadzanie pięciu warsztatów z różnymi interesariuszami) oraz na wskazanie kilku szerszych kategorii punktów wpływu, które powtarzały się w mapach systemowych. Powtarzającymi się kategoriami były m.in.: wiedza konsumentów na temat alternatywnych źródeł białka, normy społeczne, reklama i promocja, postrzegana zdrowotność i bezpieczeństwo produktów z alternatywnym białkiem oraz emocje związane z żywnością (zwłaszcza neofobia). Zidentyfikowano także kilka pętli sprzężeń zwrotnych, które wspierają zwiększanie spożycia alternatywnego białka lub mogą je ograniczać. Wykazano, że wybór alternatywnych źródeł białka jest uwarunkowany wieloma czynnikami, wśród których znajdują się tak indywidualne cechy konsumentów, jak cechy środowiska społecznego. Zidentyfikowane punkty wpływu i pętle sprzężeń zwrotnych mogą stanowić podstawę do wdrożenia oddziaływań, rozprzestrzeniających się w systemie dzięki efektom kaskadowym. Opisane badanie dostarczyło nowej wiedzy o mechanizmach sprzyjających wyborowi alternatywnych źródeł białka oraz o tym, jak takie mechanizmy są postrzegane przez uczestników systemu żywnościowego w danym kraju. Pokazało również zakres podobieństw i różnic map systemowych dla

poszczególnych krajów, które należałoby uwzględnić przy projektowaniu i wdrażaniu interwencji ukierunkowanych na zmiany w zachowaniach żywieniowych populacji danego kraju.

W recenzowanej rozprawie mamy zatem do czynienia ze zbiorem wyników, które odnoszą się do istotnych kwestii naukowych. Wskazują one wyraźnie, że zachowania żywieniowe dotyczące spożywania alternatywnych źródeł białka mają zróżnicowane uwarunkowania. Systematyczne przeglądy badań pozwoliły jednak wskazać na najważniejsze z nich, dokumentowane najczęściej i zgodne z wiodącymi modelami teoretycznymi. Własne oryginalne badanie Doktorantki wskazało natomiast, że można opisać mapę uwarunkowań, charakterystyczną dla konkretnego systemu żywieniowego, która w ramach danego systemu może być podstawą interwencji ukierunkowanych na wybór alternatywnych źródeł białka.

Wszystkie rezultaty, których przykłady podano wyżej, uzyskano w prawidłowo przeprowadzonych badaniach, uwzględniających najnowsze standardy metodologiczne, koncepcje teoretyczne, metody i narzędzia analizy. Ich wyniki zostały komunikatywnie przedstawione, zilustrowane tabelami i wykresami, właściwie zinterpretowane i poddane krytycznej dyskusji. Na uwagę zasługuje duża swoboda w posługiwaniu się literaturą przedmiotu, proponowaniu oryginalnych uzasadnień uzyskanych wyników, wskazywaniu ograniczeń własnych projektów badawczych, a także w określaniu perspektyw dalszych badań. Te walory widać we wszystkich pracach, a interpretacja i dyskusja wyników są w nich rozbudowane. Wskazuje to na wysokie kompetencje Autorki rozprawy tak w zakresie projektowania i prowadzenia badań, jak i w zakresie prezentowania ich rezultatów. Włączone do rozprawy badania wymagały także umiejętności pracy w licznym, międzynarodowym zespole w trakcie ich prowadzenia oraz w czasie przygotowania publikacji. Te umiejętności należy podkreślić z uznaniem.

W tym kontekście pewien niedosyt budzi autoreferat. Przedstawiono w nim główne założenia wszystkich projektów badawczych, opisano ich procedurę, podano i omówiono wyniki, a także dokonano krótkiego podsumowania (tzn. Konkluzje dla badań 1-4), co jest prawidłowe ze względu na koncepcję rozprawy jako cyklu publikacji. Szkoda jednak, że bardzo skrótowo potraktowano w nim kwestie praktycznych implikacji badań nie uwzględniając szerzej np. zróżnicowania interwencji adresowanych do (potencjalnych) konsumentów alternatywnych źródeł białka, wynikających z uzyskanych wyników, zwłaszcza rezultatów badania 4. Krótka charakterystyka zakresu i metod oddziaływań np. tam, gdzie mapa systemowa uwzględnia lub nie uwzględnia istnienia sprzężeń zwrotnych lub gdzie zidentyfikowano różne punkty wpływu, byłaby interesującym uzupełnieniem.

Reasumując, recenzowana rozprawa podejmuje ważne problemy badawcze związane z uwarunkowaniami spożywania alternatywnych źródeł białka. Składające się na nią publikacje przedstawiają wyniki wartościowych badań, które znacząco uzupełniają wiedzę naukową oraz dostarczają podstaw do działań interwencyjnych. Wskazują także, że Autorka rozprawy posiada dużą wiedzę teoretyczną, umiejętności ważne dla pracy badawczej oraz kompetencje niezbędne do prowadzenia zaawansowanych badań, w tym w międzynarodowych zespołach.

Konkludując stwierdzam, że rozprawa przedstawiona przez mgr Hannę Zaleśkiewicz spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim opisane w art. 187 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wnioskuje o dopuszczenie mgr Hanny Zaleśkiewicz do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

